

De moderne Zuivelindustrie in N.-Brabant en Limburg.

In de Juni-aflevering van het Tijdschrift voor Economische Geografie beschrijft de heer H. van Velthoven de vestiging van de moderne zuivelindustrie in Noordbrabant en Limburg.¹ Hij staat eerst stil bij de landbouwtoestanden in Noordbrabant en Limburg een veertig jaar geleden, toen op elke boerderij de melk tot boter werd verwerkt, zoover ze niet diende voor het vetmesten van kalveren. Dit laatste was in sommige dorpen zoover doorgevoerd, dat men bijna geen boter maakte. De kalveren werden in donkere hokken op latten geplaatst, zoodat ze even de ruimte hadden om op te staan en te gaan liggen. Bij gebrek aan het noodige licht leden de dieren aan bloedarmoede en gaven bij het slachten „blank” vleesch. Deze vetmesterij was niet erg loonend omdat de prijzen bepaald werden door enkele koopers, die het monopolie hadden. Doch in andere dorpen werd slechts een deel der melk voor het mesten gebruikt, de andere gekarnd, en in enkele streken was het karnen der melk hoofddoel.

De primitieve wijze van boterbereiding van dien tijd wordt nagegaan; er werd een product geleverd zeer afwisselend van kleur en smaak en met verschillend watergehalte, dat naar de winkels gebracht werd, en waarvoor de boeren winkelwaren inruilden. De prijs, aldus ontvangen, was laag. En de winkeliers mengden het mengmoes van boterkluiten door elkander, reinigden en kleurden het naar de eischen van den afzet. De boeren waren aan handen en voeten gebonden door de winkeliers, die ook niet zelden geld op hypotheek aan de kleine boertjes leenden, en dezen geheel in hun macht kregen, terwijl de boter een slecht fabrikaat was.

De schrijver gaat na hoe sedert 1886 de moderne zuivelindustrie in Nederland opkwam, en in 1892 de handcentrifuges in Noordbrabant en Limburg allengs in gebruik werden gesteld. Toen de machinale zuivelbewerking in zwang kwam, was er samenwerking noodig, en daardoor ontstond de coöperatie. Enkele voormannen, als J. Claessen te Sittard, J. Truyen te Meyel, Pater van den Elsen te Heeswijk e.a. traden op om de beweging in nieuwe richting te leiden, en de geheele landbouw werd allengs verbeterd door het krachtig en practisch optreden van mannen als P. van Hoek, destijds Rijkslandbouwleeraar in Noord-Brabant en F. R. Corten, landbouwconsulent voor Limburg. Deze mannen zijn de pioniers geweest, om den boerenstand in Noord-Brabant en Limburg tot nieuw leven te wekken.

Toen kwam men ook tot de fabriekmatige boterbereiding; door J.J.C. Ament, destijds hoofd der school te Tungelroy, werd in 1892 het eerste coöperatieve handkrachtboterfabriekje opgericht. Van dit armoedige heidedorpje moest het initiatief uitgaan door de kracht van één persoon, die de boeren door zijn overredend woord wist te overtuigen, dat samenwerking bij fabricage en het leveren van beter product grooter voordeelen zou geven.

---

¹ ca. blz 182

Toen de technische moeilijkheden waren overwonnen en het eerste fabriekje was opgericht, stond men voor de moeilijkheid, dien afzet van het product te verzekeren. Want de winkeliers en de boterkooplieden trachtten de nieuwe vereeniging zooveel mogelijk afbreuk te doen, omdat zij zagen, dat daardoor hun voordeelige ruilhandel zou worden bedreigd. Er ontstond weldra een boteroorlog in Noord-Brabant, gevoerd tusschen de coöperatieve fabrieken en de handelaren in boter. Maar de coöperatie won veld, er werden steeds meer boterfabriekjes opgericht, in 1893 was het aantal fabriekjes reeds 53 en elk jaar kwamen er nieuwe bij. Het waren meest kleine, handkrachtfabriekjes.

En in 1893 besloten de coöperatieve fabrieken een zuivelbond op te richten, teneinde door samenwerking zich beter op de hoogte te houden van de ontwikkeling van het zuivelbedrijf, en gezamenlijk sterker te staan in den strijd tegen de handelaren in boter, die steeds trachtten den afzet geheel te beheerschen.

De oprichting van den Zuid-Nederlandschen Zuivelbond (Z.N.Z.), een vereeniging van 31 fabriekjes van Limburg en Noord-Brabant, was hiervan het gevolg. En uit een kaartje van de zuivelfabrieken in 1893 blijkt, dat toen de Meyerij van den Bosch en het midden van Limburg nog het gebied vormden van de krachtigste coöperatieve beweging. In de schraalste gedeelten des lands is die opgekomen.

De uitbreiding der coöperatie bij de zuivelindustrie in Noord-Brabant en Limburg, de strijd met de boterhandelaren, de opkomst van de botermarkten en van de botermijnen worden in dit artikel beschreven. Een kaartje van 1903 wijst in vergelijking met dat van 1893 een grooten vooruitgang in de zuivelindustrie in de provincies Noord-Brabant en Limburg, die in het laatste jaar geheel met fabrieken overdekt zijn, vele coöperatieve met stoomkracht, terwijl de kleinere met handkracht, allengs verdwijnen. De strijd tegen de bottervervalsching, waaraan enkele handelaren zich op ergerlijke wijze schuldig maakten, werd van overheidswege met kracht begonnen, en de **heer F. E. Posthuma**, destijds regeeringszuivelconsulent,² heeft door onvermoeid optreden en sterke overtuiging de boeren voor zijn beginselen gewonnen, om de knoeierij te onderdrukken. Hierdoor is de zuivelindustrie in deze gewesten van een treurigen toestand binnen een dertigtal jaren tot grooten bloei gekomen, en het kaartje der boterfabrieken in Noord-Brabant en Limburg in 1924 geeft een beeld van deze levendige nijverheid en haar verbreiding. De kleine fabriekjes verdwijnen meer en meer en het worden flinke inrichtingen, volgens wetenschappelijke methoden werkend.

De sterk in bevolking toenemende industriesteden doen een steeds grootere vraag naar melk en boter ontstaan. Daarom leggen thans de zuivelfabrieken in deze centra zich minder toe op verzending naar de mijnen; zelfs wordt de boterfabricage meer en meer bijzaak en zijn het melkinrichtingen. Voor hun boteromzet koopen ze meerendeels bij van mijnen en van de fabrieken. De belangrijkste botermijnen zijn die van Maastricht, Roosendaal en den Bosch.

---

² De Heer F. E. Postuma was op dat moment – 1904 - Zuivelconsulent in Drentse en secretaris van den F.N.Z. Meer over deze „boteroorlog” in Botercontrole in Nederland W.H.C. Knapp - 1927

De afzet van de botermijn te Maastricht had in 1923 plaats voor 27 pct. naar Nederland, voor bijna 65 pct. naar België ,bijna 4 pct. naar Frankrijk en 0.5 pct. naar Duitschland. Met een litteratuurlijst besluit dit interessante artikel.